

Bundesministerium
des Innern
und für Heimat

Поширені запитання (FAQ)

Дезінформація в контексті російської
повномасштабної війни проти України

Зміст

1. Чому було підготовлено ці поширені запитання?	3
2. Що таке дезінформація?	3
3. Як іноземні держави використовують дезінформацію для здійснення протизаконного впливу?	3
4. Як Росія поширює дезінформацію?	4
5. Яку роль відіграє дезінформація у зв'язку з російською повномасштабною війною проти України?	5
6. Які наративи поширює Росія у зв'язку з війною та як їх класифікувати?	6
7. Наскільки місцеві гравці поширюють російську дезінформацію?	8
8. Який взаємозв'язок існує між російською дезінформацією і пропагандою та проросійськими демонстраціями в Німеччині?	8
9. Чому в ЄС було заборонено поширення контенту RT і Sputnik?	9
10. Що Федеральний уряд робить проти поширення дезінформації як засобу протизаконного впливу з боку іноземних держав?	9
11. Як Федеральний уряд реагує на небезпечну інформацію?	11
12. Як розпізнати неправдиву й оманливу інформацію та захиститися від дезінформації?	11
13. Де можна дізнатися більше про поводження з дезінформацією?	12

1. Чому було підготовлено ці поширені запитання?

У зв'язку зі вторгненням Росії в Україну, що є порушенням норм міжнародного права, **Росія систематично поширює дезінформацію**. Федеральний уряд дуже серйозно ставиться до цієї загрози. Федеральне міністерство внутрішніх справ і комплексного територіального розвитку (ВМІ) й хотіло б цим матеріалом **допомогти громадськості зорієнтуватися** в потоках інформації та створити **підґрунтя** для поведінки з дезінформацією.

2. Що таке дезінформація?

Дезінформація – це цілеспрямовано поширювана неправдива й оманлива інформація. Цим вона відрізняється від неправдивої або оманливої інформації, підготовленої й поширюваної помилково або без наміру ввести в оману.

Відправники дезінформації зацікавлені в тому, щоб обманути її споживачів і підштовхнути їх до подальшого поширення неправдивої й оманливої інформації. До дезінформації з різних причин вдаються недержавні суб'єкти всередині країни й за її межами, а також іноземні державні суб'єкти.

У разі, якщо **дезінформація поширюється іноземною державою, аби здійснювати протизаконний вплив на іншу державу (або об'єднання держав)**, має місце гібридна загроза. Її метою є дезорієнтація громадськості щодо фактичної ситуації, здійснення впливу на громадську думку, приховування власної діяльності й відволікання уваги від неї, нагнітання емоцій навколо контроверсійних дискусій, посилення суспільного напруження й/або підривання довіри до державних інституцій й дій уряду, метою чого є зміцнення своїх позицій і реалізація власних інтересів.

3. Як іноземні держави використовують дезінформацію для здійснення протизаконного впливу?

Відкриті, плюралістичні й демократичні суспільства живуть в умовах безперешкодного доступу до фактів і вільного обміну думками. Можливості вільного обміну думками використовуються різними гравцями для поширення дезінформації. Тим самим вони переслідують таку **мету, як підрив довіри до державних структур і провокація або поглиблення суспільного розколу** через висвітлення конфронтаційних тем. Певною мірою шляхом дезінформації держави намагаються вплинути на суспільні настрої в інших державах на власну користь, спрямувати

формування політичного волевиявлення у відповідних державах згідно зі своїм порядком денним або загальмувати його.

Охоплення світу цифровими мережами полегшує іноземним державам швидке й дуже цілеспрямоване поширення дезінформації і пропаганди. Наприклад, з політичних міркувань і задля впливу на громадську дискусію відбувається маніпулювання інформацією або її виривання з контексту. Саме завдяки способу функціонування соціальних мереж, у основі якого лежить просте розповсюдження й поширення повідомлень, неправдива й оманлива інформація може швидко розлітатися й охоплювати дуже широку аудиторію. Ключова роль у цьому відводиться користувачам, які поширюють таку інформацію у великих обсягах. Окрім цього, існує чимало фальсифікованих акаунтів користувачів, з яких неправдива або оманлива інформація поширюється на різних платформах. Часто це відбувається автоматично за допомогою т. зв. «ботів».

Також іноземні держави можуть готувати й постійно підтримувати заходи з поширення дезінформації за допомогою кібератак. Так, можливим стало захоплення акаунтів у соціальних мережах і крадіжка даних про політиків для маніпулювання ними або цілеспрямованого оприлюднення їх у фальсифікованому контексті.

4. Як Росія поширює дезінформацію?

Російська влада вже впродовж років використовує свої дипломатичні канали, акаунти в соціальних мережах і державні мас-медіа для поширення дезінформації і пропаганди, зокрема в Німеччині. Якщо німецькі ЗМІ, у тому числі і громадсько-правове радіо та телебачення, вирізняються журналістською свободою й гарантованою законом незалежністю від держави, російські мас-медіа не можуть похвалитися віддаленістю від влади. Російські ресурси на кшталт Russia Today (RT) або Sputnik не створюють незалежний журналістський продукт – вони контролюються російською державою, а також безпосередньо використовуються для заходів із дезінформування. Ані російське регулювання ЗМІ, ані суди або структура радіостанцій не гарантують редакційної незалежності. Часто російські мас-медіа цілеспрямовано готують дезінформацію або використовують уже наявні в інформаційному просторі неправдиві або оманливі повідомлення, збільшуючи охоплення аудиторії, особливо через соціальні мережі. У поширенні дезінформації важливу роль відіграють також так звані фабрики тролів, наприклад, Агентство інтернет-досліджень у Санкт-Петербурзі.

5. Яку роль відіграє дезінформація у зв'язку з російською повномасштабною війною проти України?

24 лютого 2022 року за наказом російського уряду з порушенням норм міжнародного права було розпочато повномасштабну війну проти України – після того, як 2014 року РФ анексувала Крим і спричинила озброєний конфлікт на Донбасі. З 24 лютого 2022 року загарбницька війна Росії триває з неослабною жорстокістю. Україна зіштовхнулася з неймовірними стражданнями й розрухою. Точна кількість жертв невідома. Мільйони українців згідно з даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців уже залишили Україну і прибули до сусідніх європейських країн, мільйони людей стали внутрішніми біженцями в межах України.

Держави-члени ЄС і союзники по НАТО ухвалили рішення про запровадження широких санкцій проти Росії і реалізацію допоміжних заходів для України. Це, зокрема, широка політична, гуманітарна, фінансова й воєнна підтримка України. Німеччина, як і багато інших країн, солідарна з Україною.

З огляду на це Німеччина так само, як і її союзники в ЄС і НАТО, а також треті країни, зазнає протизаконного впливу з боку Росії, передусім у інформаційному просторі. Росія поширює дезінформацію, зокрема, через державні іномовні мас-медіа RT DE та канали в соціальних мережах. У такий спосіб російська влада намагається впливати на громадську думку в Німеччині й інших країнах на свою користь і загострювати потенційні лінії розлому в суспільстві. Тим самим Росія має на меті дискредитувати Україну й Захід.

Водночас Кремль звертається зі своєю пропагандою до власного населення, виправдовуючи вторгнення і представляючи західні держави агресорами. Такий підхід покликаний забезпечити високий рівень підтримки населенням Росії дій російської влади в Україні.

З початку російської повномасштабної загарбницької війни проти України Федеральний уряд **відзначає підвищений рівень дезінформації в російських офіційних структурах, державних і наближених до держави ЗМІ, а також на наближених до Кремля акаунтах у соціальних мережах**. Після зумовленого санкціями обмеження охоплення аудиторії наближеними до російської влади ЗМІ проросійська дезінформація і пропаганда потужно поширюється через акаунти в соціальних мережах. І тут у ролі дезінформаторів посилено виступають офіційні російські установи, що використовують для цього всі наявні засоби комунікації. Це, наприклад, офіційні заяви для преси міністерства закордонних справ, власні канали в соціальних мережах, особливо Telegram, а також вебсторінки російських посольств у

всьому світі. Певною мірою ці канали отримують підтримку через офіційні канали інших держав.

6. Які нарративи поширює Росія у зв'язку з війною та як їх класифікувати?

Росія намагається здійснювати вплив на політичну і громадську думку в Німеччині й інших країнах на свою користь через поширення дезінформації, пропаганду й інші протизаконні дії. У центрі уваги перебувають, по-перше, намагання російської влади отримати прерогативу тлумачення повномасштабної війни проти України. По-друге, Кремль цілеспрямовано намагається ускладнити або унеможливити як реагування спільноти держав на його протиправну війну, так і підтримку України громадськістю.

У цілому в методиці здійснення дезінформації такими суб'єктами, як Росія, можна виділити чотири категорії. Це – заперечення, перекручення, відволікання і збентеження.* Межі між окремими методами досить розмиті. Багато нарративів можна віднести відразу до декількох категорій.

Згідно з першим методом – **запереченням** – суб'єкт намагається відмахнутися від **невігідної** для нього **об'єктивної інформації** за допомогою непереконливих аргументів з метою знешкодити надійність джерела й посіяти непевність. Так російська влада заперечує свою відповідальність за воєнну ескалацію, стверджуючи, що вона начебто була вимушена розпочати війну. Тут Росія намагається помінати місцями злочинців і жертв, створюючи причини для російського вторгнення, яких не існує та/або які вже було спростовано. Російські твердження про начебто вчинені Україною звірства проти власного населення на Донбасі позбавлені будь-яких підстав, як це доводять звіти Організації Об'єднаних Націй і Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ). Також необхідно відкинути твердження про те, що з території України походила загроза проти Росії. Крім цього, Росія закидає Україні розробку зброї масового ураження – нібито за підтримки західних держав. Але в Україні немає програм із розробки ані ядерної, ані хімічної, ані біологічної зброї. Тобто Україна дотримується положень Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ), після завершення Холодної війни вона передала успадковану від Радянського Союзу ядерну зброю Росії, за що РФ зобов'язалася поважати суверенітет і територіальну цілісність України. Україна тісно співпрацює з Міжнародною агенцією з атомної енергії (МАГАТЕ) й виконує всі приписи МАГАТЕ. Також в Україні не було й немає західних дослідних установ із розробки ядерної, хімічної або біологічної зброї.

* За моделлю 4D дослідника Бена Німмо.

Другий метод – **перекручення** – полягає у спробі суб'єкта **спотворити інформацію**. Прикладом цього може служити російське представлення війни в Україні як горезвісної «спеціальної операції». Термін «війна» в цьому контексті в Росії заборонений. Але з огляду на залучення далеко більше ніж 100 000 військових у вторгненні в Україну і її обстрілу – зокрема, цивільної інфраструктури – незчисленою кількістю ракет Росія, безперечно, веде широкомасштабну війну проти України з порушенням міжнародного права. Крім цього, російський уряд стверджує, що США за допомогою європейців ведуть війну проти Росії. Офіційні російські структури навіть заявляють, що Росія вимушена вести оборону від фашистського альянсу – як під час Другої світової війни. Тут має місце особливо серйозне викривлення фактів.

Третій метод – **відволікання** – передбачає **витіснення невігідної для Росії інформації з центру уваги на задній план і її заміну неправдивою інформацією**. Наприклад, російська влада представляє Україну начебто як агресора або неправову державу, стверджуючи, що Україну контролює неонацистський режим. Тим самим з центру уваги громадськості має бути витіснений факт, що Росія, порушивши міжнародне право, напала на демократичну державу з президентом єврейського походження. Поруч із цим Росія намагається приховати власні воєнні злочини, обвинувачуючи Україну, зокрема, у тому, що вона сама інсценувала звірства в передмістях Києва. У той же час незалежні мас-медіа повідомляють про численні підтвердження нинішніх воєнних злочинів Росії в Україні, особливо проти цивільного населення. Зокрема, було зафіксовано чимало випадків, коли російські військові гвалтували й катували, а також умисно й цілеспрямовано розстрілювали мирних жителів на окупованих територіях України.

Четвертий метод – **розгубленість** – покликаний створити **сценарій загрози**. Він має посягти страх у відповідних державах і обмежити їхню політичну дієздатність. Так, Росія погрожує подальшою ескалацією державам, що виступатимуть за дотримання міжнародного права. Сюди ж належить і поширення Росією нарративу про можливу ядерну ескалацію. Також російські державні мас-медіа й наближені до Кремля акаунти постійно попереджають про загрозу наслідків енергетичної та економічної кризи в Німеччині. Метою цього є поширення хвилювання серед німецького населення у зв'язку з економічним колапсом. Але подібні погрози не зменшують політичної рішучості Німеччини та її союзників по ЄС і НАТО щодо відповіді на російську повномасштабну війну проти України, зокрема, жорсткими санкціями. Росія стверджує, що реакція спільноти держав на російське вторгнення в Україну буцімто спричинена «русофобією», намагаючись тим самим витіснити ганебне порушення Росією міжнародного права на задній план. Також російський уряд стверджує, що західні суспільства взагалі стали «русофобними», а особи російського походження на Заході більше не почувають себе в безпеці. Але переважна більшість

громадян Німеччини дуже чітко бачить різницю між поглядами й діями російської влади й російськими громадянами або німцями з російською міграційною історією, які живуть тут. Крім того, у Німеччині кількість правопорушень, пов'язаних із нападами на російські установи й осіб російського походження, доволі невелика. Федеральний уряд приділяє велику увагу боротьбі з будь-якою дискримінацією.

7. Наскільки місцеві гравці поширюють російську дезінформацію?

Державні мас-медіа Росії цілеспрямовано звертаються до місцевих жителів Німеччини й інших країн. Ключову роль тут відіграють RT DE, соціальні мережі, а також державні або приватні інституції. Підтримувані урядом Росії «альтернативні ЗМІ» використовуються, зокрема, гравцями з лав політичних правопорушників – правими екстремістами, рейхсбюргерами й самоуправлінцями, а також тими, хто виступає за конституційну делегітимацію держави. Російські наративи поширюються і в рамках відповідних форумів ресурсу Telegram. **Частина руху (колишніх) протестувальників проти боротьби з коронавірусом уразлива щодо російської дезінформації і пропаганди й поширює її далі.** Крім цього, російські наративи можуть виявитися привабливими для лівих екстремістських угруповань.

Реакція на актуальну ситуацію всередині цих спільнот різна. Здебільшого відбувається їхнє проросійське позиціонування, але частина представників виступає за підтримку української сторони.

Необхідно виходити з того, що поширення проросійських наративів продовжується, зокрема, серед прихильників конспірологічних теорій. Розраховані на закордонну аудиторію російські ЗМІ свідомо використовують свої канали в соціальних мережах з використанням відповідного вокабуляру для досягнення цієї аудиторії.

8. Який взаємозв'язок існує між російською дезінформацією і пропагандою та проросійськими демонстраціями в Німеччині?

У певних групах населення існують обумовлені як традицією, так і ідеологією проросійські переконання, що живляться нерозумінням справжньої ситуації в Росії, а також принциповим запереченням західних цінностей або скептичним ставленням до них, особливо до плюралістичної демократії. Ці групи ігнорують той факт, що російська влада в рамках своєї пропаганди поширює вигадки. Навпаки – **у цих групах російські наративи беззастережно сприймаються й у повному переконанні в їхній**

правдивості поширюються серед громадськості. Наприклад, під час проросійських протестів у багатьох великих містах Німеччини.

9. Чому в ЄС було заборонено поширення контенту RT і Sputnik?

Причиною запровадження **санкцій ЄС проти** двох російських мовників **RT і Sputnik**, що набули чинності 2 березня 2022 року, є те, що вони під прямим або опосередкованим контролем російського уряду **зробили істотний внесок** у медійну **підтримку воєнної агресії проти України** й дестабілізацію ситуації в сусідніх країнах. Ці заходи залишатимуться чинними, поки Росія не припинить агресію проти України, а також не закінчить ведення пропагандистських акцій проти ЄС і його країн-членів. Поруч із **заборону на поширення контенту зазначених станцій**, що має пряму дію, не потребує імплементації на національному рівні й широкою мірою реалізується в Німеччині, постановою призупиняється дія можливих ліцензій названих мовників. Щоправда, останнє положення практично не має значення для Німеччини у зв'язку з відсутністю у країні відповідних ліцензій. Названа постанова не обмежує журналістам RT і Sputnik здійснення професійної діяльності. Наприклад, їм дозволено й надалі проводити журналістські розслідування й робити інтерв'ю.

Незалежно від санкцій ЄС, за оцінкою Медіакорпорації Берлін-Бранденбург (МАВВ), мовлення RT DE в Німеччині недозволене через відсутність відповідної ліцензії на трансляцію. Тобто ще до постанови про санкції ЄС без втручання Федерального уряду вже мало місце розпорядження про заборону діяльності RT DE.

10. Що Федеральний уряд робить проти поширення дезінформації як засобу протизаконного впливу з боку іноземних держав?

Незабаром після початку повномасштабної загарбницької війни проти України під керівництвом BMI в рамках міжвідомчої робочої групи з питань гібридних загроз (AG Hybrid) було створено робочу підгрупу Росія/Україна (UAG RUS/UKR), що забезпечує **постійний обмін інформацією між структурами й підрозділами для виявлення і протидії гібридним загрозам, зокрема, дезінформації, у зв'язку з російською війною проти України.** У центрі уваги цієї підгрупи для боротьби з дезінформацією перебувають заходи з виявлення російських наративів для посилення комунікації на підставі фактів і для підвищення суспільної стійкості проти загроз із інформаційного простору.

Міністерство закордонних справ (AA), Федеральне відомство преси (BPA), а також Федеральне міністерство внутрішніх справ і комплексного розвитку територій (BMI) і

підпорядковані йому структури уважно відстежують інформаційний простір у контексті російської повномасштабної війни проти України на предмет поширення в ньому неправдивої або оманливої інформації, постійно обмінюючись даними щодо цього з іншими підрозділами й відомствами на рівні федерації та федеральних земель.

На першому плані завжди перебуває заснована на фактах і орієнтована на цільову аудиторію превентивна комунікація щодо актуальної ситуації та вжитих заходів.

Поруч із адекватними заходами оперативного характеру, особливо коригування неправдивої інформації, велике значення мають профілактика і **розвиток загальнодержавної й суспільної стійкості**.. Робота із громадськістю за тематикою «дезінформація» й посилена підтримка громадян у критичному ставленні до інформації та її джерел, зокрема, у соціальних мережах, є надійною складовою частиною цього загальнодержавного завдання. Необхідно забезпечити цілеспрямоване сприяння поширенню медіаграмотності та критичній оцінці повідомлень серед усіх вікових груп. З цією метою Федеральний уряд підтримує різні проекти для підвищення медіакомпетентності, а також для захисту і структурного зміцнення журналістики. Незалежні ЗМІ роблять свій дуже важливий і цінний внесок у цю справу, зокрема, проведенням перевірки фактів. Також Федеральний уряд однозначно вітає перевірку фактів незалежними дослідними установами й неурядовими організаціями (НУО).

Окрім цього, Федеральний уряд виступає, зокрема, через негайне надання допомоги журналістам-біженцям із України, Росії й Білорусі, за зміцнення мас-медіа у вигнанні, що завдяки критичним і незалежним повідомленням про ситуацію у країнах свого походження часто користуються особливо високою довірою й активно протистоять дезінформації.

Поруч із цією **широкою протидією всього суспільства нелегітимному впливу іноземних держав** ще одним важливим елементом є співпраця з державами-партнерами і співробітництво в міжнародних мережах на кшталт Механізму швидкого реагування Великої сімки (RRM). Особливе значення тут має співпраця з ЄС і в ЄС. З одного боку, робота ініціатив ЄС на кшталт вебсторінки euvsdisinfo.eu оперативної робочої групи зі стратегічних комунікацій Європейської служби зовнішніх справ(EAD) надає підтримку заходам на національному рівні. З іншого, Федеральний уряд активно долучається до роботи на рівні ЄС, особливо в рамках робочої групи Ради, для подолання гібридних загроз.

Співпраця федерації та федеральних земель, зокрема, громад, і органів безпеки також є важливою складовою в дієвій боротьбі з дезінформацією.

Усі політичні рівні покликані долучатися до ефективної боротьби з дезінформацією і створювати відповідні структури для дієвих заходів у масштабах всієї спільноти. Тут можна використовувати та адаптовувати добрі міжнародні приклади, що вже зарекомендували себе. По деяких напрямках Німеччина може послужити зразком.

Велика роль у можливих заходах проти поширення неправдивої або оманливої інформації відводиться операторам соціальних мереж. Прозорі правила в соціальних мережах і їхнє послідовне дотримання операторами дуже важливі. У цьому сенсі Федеральний уряд перебуває в постійному контакті з операторами платформ.

11. Як Федеральний уряд реагує на небезпечну інформацію?

Федеральний уряд керується принципом, що не обов'язково треба виправляти кожную неправдиву або оманливу інформацію, аби не привертати до неї ще більшої уваги. Для того, щоб вирішити, чи варто і якщо так, то як саме реагувати на неї, треба проаналізувати кожную конкретну неправдиву або оманливу інформацію. І тут важливу роль відіграють, зокрема, такі критерії або запитання: З яким повідомленням ми маємо справу? Кого стосується його тема / хто відповідає за неї? Чи йдеться про цілеспрямоване поширення неправдивої або оманливої інформації, тобто про дезінформацію? Хто підготував дезінформацію? Де її було поширено? Наскільки високим є потенціал небезпеки, зокрема, щодо масштабів охоплення аудиторії?

Загалом діє таке правило: **чим вищим є потенціал небезпеки, тим важливішими є оперативне реагування й рішуча протидія**. У таких випадках Федеральний уряд може ухвалити рішення про т. зв. дебанкінг, тобто про активне спростування неправдивої або оманливої інформації.

12. Як розпізнати неправдиву й оманливу інформацію та захиститися від дезінформації?

а) Критичне ставлення замість поширення

Неправдиві або оманливі повідомлення й відеоконтент часто поширюються приватними особами не зі злих намірів, а через те, що людей тривожать певні питання. Але залежно від ситуації такі повідомлення можуть призвести до поширення розгубленості або паніки. Чим більше емоцій і драматизму містить повідомлення, тим частіше його поширюють. Тому важливо не брати в цьому участь, а зберігати спокій. Тобто не відправляйте повідомлення іншим без перевірки. Не діліться контентом, що здається вам сумнівним.

b) Перевірка джерел і відправників повідомлень

Завжди варто порівнювати сумнівну інформацію принаймні із двома повідомленнями на ту саму тему з інших джерел. Наразі інформаційний простір заповнюється новинами мовників і щоденних та щотижневих газет.

Ілюстративні й відеоматеріали з зон воєнних дій проходять оперативну й регулярну перевірку на достовірність фактів у спеціальних підрозділах багатьох ЗМІ. Також ви можете отримати інформацію, зокрема, щодо російської загарбницької війни в Україні, на офіційних вебсторінках різних установ, наприклад, на сайті Федерального уряду [bundesregierung.de](https://www.bundesregierung.de), а також у соціальних мережах на відповідних каналах таких установ.

Завжди перевіряйте, хто опублікував відео, фотографію або новину. Чи є особа автором матеріалу? А може, він уже неодноразово поширювався? Зазначення справжнього прізвища може бути ознакою автентичності акаунта. Можливі дані операторів платформи про незалежність окремих акаунтів від влади або наближеність до неї теж можуть допомогти ухвалити рішення. У соціальних мережах орієнтуйтеся на верифіковані акаунти офіційних установ і закладів (позначені блакитними галочками). На вебсторінках дивіться на наявність вихідних даних. У них має зазначатися особа, яка відповідає за контент, а також повна адреса, а не лише щось на кшталт анонімної електронної пошти.

c) Використання перевірених фактів

Громадсько-правові ЗМІ й інші незалежні організації перевіряють окремі неправдиві повідомлення й коригують їх. Зокрема, незалежний пошуковий центр «Correctiv» і інформаційні агентства на кшталт Deutsche Presse-Agentur (dpa) збирають і аналізують поширювану світом актуальну неправдиву й оманливу інформацію про війну в Україні.

13. Де можна дізнатися більше про поводження з дезінформацією?

Федеральне відомство преси (BPA) інформує на інтернет-сторінці Федерального уряду про поводження з дезінформацією: <https://www.bundesregierung.de/breg-de/themen/umgang-mit-desinformation>.

Федеральне відомство преси (BPA) інформує на інтернет-сторінці Федерального уряду і про російську загарбницьку війну проти України:

<https://www.bundesregierung.de/breg-de/themen/krieg-in-der-ukraine>.

Федеральне міністерство внутрішніх справ і комплексного територіального розвитку (BMI) інформує про актуальну ситуацію щодо загрози дезінформації як засобу

протизаконного здійснення впливу з боку іноземних держав, тобто про т. зв. гібридну загрозу:

<https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/schwerpunkte/DE/desinformation/artikel-desinformation-hybride-bedrohung.html>.

Федеральне відомство з охорони Конституції (BfV) також надає допоміжну інформацію з цієї тематики:

<https://www.verfassungsschutz.de/SharedDocs/hintergruende/DE/spionage-und-proliferationsabwehr/desinformation.html>.

Багато рекомендацій і порад щодо поводження з дезінформацією можна знайти на інтернет-сторінці Федерального центру політичної освіти (BpB):

<https://www.bpb.de/themen/medien-journalismus/desinformation/>.

Федеральний центр політичної освіти (BpB) розробив також відповідну подкаст-серію: <https://www.bpb.de/themen/medien-journalismus/digitale-desinformation/desinformation-der-globale-blick/>.

Федеральний центр політичної освіти (BpB) створив також власну тематичну сторінку про російську повномасштабну війну в Україні, на якій збираються й оприлюднюються матеріали BpB, підготовлені незалежними журналістами й науковцями: <https://www.bpb.de/themen/europa/krieg-in-der-ukraine/>.

Федеральне міністерство у справах сім'ї, літніх людей, жінок і молоді (BMFSFJ) у рамках федеральної програми «Жити в демократії!» (Demokratie leben!) фінансує чимало проєктів, що опікуються дезінформацією й ідеологіями змови. Ознайомитися з ними можна тут: <https://www.demokratie-leben.de/>. Звернути увагу варто на проєкти «Контрмедіа» (Gegenmedien) Центру Liberale Moderne, що здійснив аналіз контенту критично налаштованих до системи мас-медіа й опублікував наративи щодо загарбницької російської війни проти України: <https://gegneranalyse.de/>, а також на інструменти аналізу дезінформації лабораторії betterplace-Lab/Das Netz. У вигляді інтерактивної карти проєкт представляє процес підготовки й поширення дезінформації. Додаткову інформацію можна знайти тут:

<https://kompetenznetzwerk-hass-im-netz.de/infografik-desinformation/>.

Федеральне міністерство науки та наукових досліджень (BMBWF) надає підтримку низці дослідних проєктів, що опікуються дезінформацією. Більше інформації тут:

<https://www.bmbf.de/bmbf/shareddocs/kurzmeldungen/de/2022/02/fake-news-bekaempfen.html>.

Інформацію про перевірку фактів можна знайти, зокрема, на сторінці фактчекінгу Асоціації суспільного мовлення Федеративної Республіки Німеччина (ARD):

<https://www.tagesschau.de/faktenfinder/>, а також на сторінках інших громадсько-правових мовників, наприклад, Баварського радіо (BR), що також опікується перевіркою фактів: <https://www.br.de/nachrichten/faktenfuchs-faktencheck>.

Актуальну дезінформацію щодо війни в Україні викриває англійською мовою Європейська служба зовнішніх справ (EAD): <https://euvsdisinfo.eu/ukraine/>. Чимало матеріалів можна знайти також і німецькою мовою: <https://euvsdisinfo.eu/de/>. Багато інформації надається й іншими мовами, зокрема, російською та українською.

Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки й культури (UNESCO) повідомляє англійською мовою про ідеології змови й дає практичні поради щодо боротьби з дезінформацією: <https://en.unesco.org/themes/gced/thinkbeforesharing>.